

Medlemsinformation 3

- juli 1995

Arkeologidagen 1995

Riksantikvarieämbetets folder med 100-talet aktiviteter över hela riket kan hämtas på biblioteken i Bro, Kungsängen och Bålsta.

Söndagen 27 augusti kl 11.00 och 13.00

Rösaring - Labyrinten - Processionsvägen

Labyrinten är Upplands största och processionsvägen den enda hittills kända.

Vad berättar labyrinten, processionsvägen, ortnamnen och landskapet om platsen?

Börje Sandén guidar kl 11.00 och 13.00. Samling vid parkering 1 km bortom Låssa kyrka.

Vandring från parkeringen 1 km i lättgången terräng. Vägskyltning från Bro Centrum.

Arkeologidagen är Riksantikvarieämbetets årliga arrangemang, 1995 med temat Forntida symboler. På över 100 platser i landet presenteras arkeologi på olika sätt enligt en folder som du kan hämta på biblioteken. I år är det åttonde gången som arkeologidagen går av stapeln. Efter förra årets framgångsrika arrangemang i Upplands-Bro med visning av kommunikationshistoria vid Dalkarlsbacken/Ryssgraven och vid hålvägarna/Draget förväntar vi oss en god anslutning.

För de flesta av UKF:s medlemmar är Rösaring en välkänd fornminnesplats. Men den är verkligen värd att uppmärksammas även av andra och därför ber jag dig berätta för dina bekanta om Arkeologidagen.

Själv skulle du kunna ha glädje av programpunkten Arkeologiska undersökningar i Upplands-Bro, då vi kommenterar bilder från bl a Rösaringsundersökningarna.

Labyrinten har under våren uppmärksamats på ett alldeles särskilt sätt i senaste numret av Historiska Nyheter, som är en slags katalog över utställningarna om labyrinter i Norden. Se mer härom under rubriken Rösaring.

Sönd 27 augusti kl 10.00, 13.00, 16.00. Samling vid Gullbron.

Fornlämningar i Vallentuna

Pålsparri/bro från förromersk järnålder

Runstenar - (landets runstensrikaste kommun!)

Intressant kommunikationshistoria

Samling vid Gullbron: korsningen Skålhamravägen/Väsbyvägen, väg 268.

Arr: Vallentuna hembygdsförening och Arbetsgruppen Långhundraleden med Karl-Erik Mörk

Onsd 6 sept kl 18 - ca 20, samling Finnstaskolan, Bro

Cykeltur med Bros lokalthistoria

Gamla Bro - Brogård - Fiskartorpet - Tegelbruket - Rättarboda - Freden - Assurs hög och sten

Börje Sandén leder turen. Samling vid Finnstaskolan.

Onsd. 20 sept kl 19 - 21, Dagcentralen i Bro

Arkeologiska undersökningar i Upplands-Bro - I

Rösaring

Vi visar bilder och kommenterar de arkeologiska undersökningarna vid Rösaring 1981-82. När arkeologernas arbete avslutats återställs som bekant området i sitt ursprungliga skick. Nu får du

ett tillfälle att med bilders hjälp se hur undersökningsplatserna såg ut under utgrävningarna och ta del av olika tolkningsförslag.

Arkeologiska undersökningar i Upplands-Bro - II och III.

På samma sätt som för Rösaring kommer vi att utförligt belysa Fornsigstunaundersökningarna 1984-88 och UKF:s undersökningar kring Almarestäket mellan åren 1988 - 1995. Det blir också en översikt av platsernas arkeologiska historia såsom den främst kommer till uttryck i Antikvariskt Topografiska Arkivet (ATA).

Mat och kryddor ur historisk, kulturell och medicinsk synvinkel

Vi planerar två föreläsningar under hösten. Närmare deltaljer i nästa Medlemsinformation.

Sönd. 26 november kl 15.00. Lennartsnäs, Kungsängen.

Herrgårdskonsert med musik och kulturhistoria.

Johan Westre spelar Chopins samtliga valser. Vi känner Johan från många framträdanden i Bro och Kungsängen ända sedan han var pojke. Senast hörde vi honom vid vårens konsert i Hallwylska palatset. Kulturhistorisk beskrivning av Lennartsnäs. Konserten äger rum söndagen 26 november kl 15.00.

Kostnad 120:- I pausen serveras kaffe för dem som önskar. Herrgårdskonserten kommer denna gång att annonseras offentligt längre fram i höst. Vill du förvissa dig om plats kan du redan nu förhandsanmäla dig på UKF:s telefonsvarare/fax 582 413 55. Inbetalning bör ske senast 1 november på UKF:s postgiro 27 58 94 - 4.

Andra föreningars kulturprogram

Kulturföreningen Daphne - Ekerö

Sönd 10 sept kl 14.00, Prästnibble Gård, Svartsjölandet. Nära Hilleshögs kyrka.

MUSIK PÅ HERRGÅRD - "Klassisk musik på cembalo. Går det att spela gitarrmusik på cembalo?" Börje Sandén berättar om uppförandeproblem för klavér-musik från äldre tid. Ett mindre antal åhörarpplatser ställs till förfogande för UKF:s medlemmar.

Anmälan på UKF:s tel 582 413 55 senast 25 augusti. Preliminär avgift 75:-. Förtäring till självkostnadspris.

UKF samarbetar med andra föreningar som bedriver kulturverksamhet. Kulturföreningen Daphne är en ny samarbetspartner, med vilken vi planerar att göra en bussutflykt i början av nästa sommar till ett mål som är av synnerligt stort intresse för oss i Bro.

Stockholms läns hembygdsförbund

Torsd 12 oktober kl 14.00 eller 18.00

Studiebesök på Stockholm stadsarkiv, tillika landsarkiv för Stockholms län

Arkivet ligger på Kungsklippan, Kungsholmen vid södra delen av Klarabergsviadukten.

Kostnad 45:- Anmälan senast 5 okt till Länsförbundet 690 66 67

Månd 20 nov. kl 14.00 eller torsd 23 nov kl 19.00

Studiebesök på Stadsmuseet, vid Slussen

Orientering om museets material.

Här finns också Faktarummet (som UKF besökte för några år sedan)

Kostnad 45:- Anmälan senast 13 nov till Länsförbundet 690 66 67

Labyrinten vid Rösaring

På Historiska museet pågår en utställning om labyrinter, i vilken ett antal konstnärer har uttryckt sina tankar kring labyrintidéen. I anslutning härtill ägnas hela senaste numret av Historiska

Nyheter, 24 sidor i stort format, åt alla tänkbara aspekter på denna typ av fornminne. John Kraft är en av huvudredaktörerna för numret. I UKF känner vi honom väl från föredrag hos oss och studiebeök hos honom vid labyrinten på Badelundaåsen utanför Västerås.

I tidningen får Rösarings labyrint, Sanda-labyrinten enligt arkeologernas terminologi, en framskjutande plats. I många av artiklarna belyses vår labyrint på olika sätt. Av enskilda labyrinter är det knappast någon annan som får lika stort utrymme. Även Frithjof Hallmans teorier, som jag berättade om i info95-1, och som vänder upp och ned på den traditionella synen på labyrinternas historia kommer till uttryck i tidningen.

Som vi tidigare känner till påpekas att endast ett fåtal av landets 300 kända labyrinter är från förhistorisk tid. Hit räknas i allra högsta grad Rösaringslabyrinten. Även om labyrinter inte kom att räknas till de fasta fornminnena förrän 1967 så används vår labyrint som exempel på hur man redan på 1600-talet intresserade sig för dessa fornminnen och skrev om den i olika rapporter.

Sverige är världens nu labyrintrikaste land. Man har naturligtvis också använt labyrinter nere i Europa, men där har de byggts av förgängligt material och inte av sten som hos oss, och därför finns de inte kvar. Det finns dock många avbildningar av labyrinter, de äldsta mer än 3000 år gamla. På fullaste allvar framhåller man att såväl sagan om den grekiske hjälten Theseus i labyrinten på Kreta, som berättelsen om Sköna Helena i Troja har med labyrinter att göra. Ett bevis för det senare sammanhanget finns just i en av de äldsta beskrivningarna av Rösaring, där det talas om en Trojeborg av sten. Det gamla namnet för labyrinter i Sverige är också "trojeborg".

Det är inte så mycket nytt vi får veta i tidningen om Trojeborgen i Låssa/Rösaring. Det är mest dess framträdande roll i labyrinthistorien som vi imponeras av i. Olika teorier och uppfattningar om de många fornminnena i anslutning till Rösaring kommer att presenteras dels kortfattat vid Arkeologidagen 27 aug, dels mer utförligt vid föredraget med bilder från utgrävningen 1981-82 den 20 september.

Håtunaleken 1995

Årets version bjöd på ett helt annat skådespel än förra året. Spelet kan väl denna gång karaktäriseras som ännu mer folkligt. Det historiska händelseförloppet trädde inte i förgrunden på samma sätt. Vi fick i stället veta hur dagen gestaltade sig på kungsgården i Håtuna den ödesdigra dagen den 29 september 1306, då bröderna Erik och Valdemar helt objudna kom på besök till sin bror Birger. Den improviserade festen slutade som bekant med att Birger och hans hov togs till fånga.

Rivaliteten mellan Magnus Ladulås' söner började inte här i Håtuna. Den hade pågått ända sedan Birger kröntes till kung. Nu trappades stridigheterna upp med långvarig krigföring inom landet. En tid efter Nyköpings Gästabud hade nästan hela folkungaätten fått sätta livet till. Av de närmaste släktingarna var det bara hertig Eriks son Magnus (Eriksson) som överlevde. Han tvingades som 3-åring svära den trohetsed som skulle bli vårt lands första författning och som ännu gäller; den som säger att ingen skall dödas eller kastas i fängelse utan att först lagligen blivit dömd. Han skulle inte heller som kung ha rätt att kräva ut skatter. Sådana skulle först godkännas av en folkförsamling.

Regissör och tillika manusförfattare hade man denna gång hämtat utanför kommunens gränser. Kung Birgers roll spelades av en professionell skådespelare. Professionell var också ledaren för akrobatgruppen. Sju duktiga musiker med god kunskap om medeltida musik gav varje föreställning liv. De professionellas kunskaper verkade ha smittat av sig på alla amatörskådespelarna i Upplands-Bro Amatörteaterförening; det var liv och fläkt över föreställningen och trots avsaknaden av högtalaranläggning och spel under bar himmel kunde man höra det mesta av vad som sades. Vi hoppas att Amatörföreningen får resurser för en förnyad föreställning nästa år.

"Mot en ny och mänskligare arkeologi"

Under det sista decenniet har en ny syn på arkeologin börja framträda både i Sverige och internationellt. När datorer började användas i arkeologins tjänst menade man - liksom i historieforskningen - att man nu fått ett hjälpmedel som i en mer naturvetenskaplig anda skulle ge möjlighet att objektivt mäta och värdera de arkeologiska iakttagelserna. Datorns förmåga att hantera stora faktamängder skulle göra det möjligt att finna generella och objektiva drag i utvecklingen.

Nu är emellertid arkeologi och historia inte naturvetenskap, som passar bra för datoriserade beräkningar. Här handlar det ju ytterst om mänskliga handlingar och tankar som på olika sätt lämnat spår efter sig. Man har funnit att datorn inte kan hjälpa till att ge oss en bild av hur människor tänkte och tyckte. För att ge liv åt arkeologiska fynd - liksom i viss mån de historiska dokumenten - måste man låta människans egen dator, hjärnan, få ett ord med i laget.

Därför har det nu - återigen ! - blivit tillåtet för forskarna att framföra spekulativa idéer. Detta ger med en gång intressantare tolkningar av vad de stumma fynden försöker säga. Inte minst skapar detta synsätt ett större intresse hos allmänheten, som gärna vill se det förgångna befolkat av intressanta människor och försett med spännande händelser.

Förhoppningsvis kommer detta mer mänskliga synsättet att smitta av sig även i skolans och universitetens undervisning, så att vi kan råda bot på den sk historielösheten, som påstås ha sin grund i rädslan hos den äldre historikergenerationen att berätta något i sina böcker som inte kunde bevisas till hundra procent. Den till följd härav urvattnade historieundervisning i skolan har skapat ett behov av historisk kunskap hos den nya vuxengenerationen. Peter Englund sade för några år sedan att han som historisk berättare i själva verket hade ekonomisk vinning av historielösheten; folk köper historiska böcker, därför att det finns ett uppdämt behov att få kunskap om samhällets historia.

Några nya böcker

Två av UKF:s medlemmar har nyligen fått böcker publicerade. Bägge på Carlssons förlag. *Nils-Erik Landells* senaste bok är *Svartsjö - sagoslottet som speglar Sverige*. Läs boken och ta den med som vägvisare när du går omkring i resterna av Barock-parken och Engelska parken. Det gamla slottets närmaste omgivningar har nu befriats från alla minnen efter den gamla straffanstalten. Om du besöker Svartsjö vid Slottstappning i juni varje år kan du komma in i slottet se en helt bevarad rumsindelning. Inre väggar är naturligtvis mycket hårt slitna, men kommer successivt att återställas. Exteriören är redan återställd.

Ruinerna efter det medeltida Svartsjö finns att beskåda i parken. Det var härifrån som *Sturarna och Karl Knutsson Bonde* bevakade händelseutvecklingen på Almarestäkets ärkebiskopsborg i den långvariga konflikten som ledde fram till Stockholms Blodbad. På tal om labyrinter kan vi erinra oss att det var på Svartsjö som *Erik XIV* lät uppföra en *trojeborg* att springa i; den var dock inte anlagd av stenar utan av planterade buskar. Det finns bara en liknande labyrint att beskåda i Sverige, den finns vid Värmlands Säby vid Vänerstranden mellan Kristinehamn och Mariestad.

Det gamla slottet, ett slott i bokstavig bemärkelse, ersattes på 1700-talet, efter en brand, av ett mindre palats, Fredrik I:s så kallade jaktstätt, för vilket *Carl Hårleman* anlätades som arkitekt. Hårleman skulle senare skapa *Granhammar* i Upplands-Bro.

Den andra författaren är *Agnete Hjort* med boken *Sigtunabilder - Hus och människor i den gamla staden*. Här finns 250 bilder från gånga tider. Texten berättar om Sigtunas historia. Boken kan ses som en uppföljning och bildillustration till modern Harriet Hjorts fem böcker i romanform om Sigtunas historia från allra äldsta tid.

Agnete arbetar nu med en bok om Kvinnor i Sigtunas historia. Vad Nils-Erik Landell tar upp i nästa bok vet jag inte. Här kan det erinras om att han berört Upplands-Bro i ett par tidigare böcker, Stockholms solitärer och Vattenvägars land.

Kommunens *Kultur- och utbildningsnämnd* har gett ut en ny bok om Upplands-Bros historia. Den heter *Ön som steg upp ur havet*. Idén till boken kommer ursprungligen från *Tomasz Pydzik*, som länge arbetat med att skildra vår kommun i tecknade bilder. Tomasz anlätades som illustratör redan 1984 i *Det hände i Upplands-Bro*? Sedan har han varit huvudillustratör för UKF:s böcker, delar 1 och 3 i serien *Vad hände egentligen?* Nu arbetar han med del 4, boken med bl a *Historia kring Håtunaleken*. Till Tomasz bilder har *Anders Karpesjö* skrivit en sammanbindande text, som även innehåller nya infallsvinklar till bygdens historia. "En historia för barn och vuxna om den bygd som blev Upplands-Bro kommun." Det är en vacker bok med många färgbilder. Den kan i likhet med alla

andra hembygdsböcker inköpas på biblioteken. *Det hände i Upplands-Bro* är tyvärr slutsåld och vi vet inget om när den reviderade och utökade upplagen kan komma till stånd.

Danska brigaden i Håtuna

I slutet av 2:a världskriget utbildades både norska och danska motståndsmän för s k polistjänst på många håll i Sverige. I Upplands-Bro låg en stor skara norrmän vid Toresta i Låssa. Danskar fanns på flera utbildningsläger i Sverige, bl a vid Håtunaholm, strax intill Håtuna kyrka. I början av april firades 50-års minnet av den danska brigadens förläggning i Sverige. Ett hundratal veteraner reste runt till olika förläggningsplatser, där man bl a satte upp minnesplattor. På tavlan vid Håtunaholm står det: "Tack till Sverige. Den Danska Brigaden - Danforce - utbildades här 1944 - 1945."

Som alla redan då visste handlade det inte om civil polistjänst; det var en ren militär utbildning, ledd av danska officerare. Styrkan var avsedd att avlasta de allierades arbetsuppgifter vid den förestående tyska kapitulationen. De drygt 1000 danskar som kom från Håtunaholm möttes vid ankomsten till Köpenhamn av eld från krypskyttar, dvs danskar som stod på Tysklands sida. Ingen i denna trupp dödades, men totalt föll 3 danskar och 25 skadades vid strider i Danmark.

När detta skrivs finns att beskåda hela det utställningsmaterial, som man hade med sig under besöket i Sverige. Det finns i skyltfönstret till biblioteket i Bro; samma material som visades vid Bygdens dag vid Tjusta skola i maj.

Hänt sen sist - återblick i urval

Vårens program kunde genomföras enligt planeringen. Uppslutningen vid de tre *studiebesöken* var god, varken för få eller för många för att bekvämt kunna ta del av de intressanta upplysningarna vid Det medeltida Sveriges forskarcell på Riksarkivet, vid det privata musikmuseet som drivs av Stiftelsen Musikkulturens främjande, och vid Nordiska museets nya lokaler i Garnisonen dit Folkminnesarkivet nu är flyttat.

Det behövdes ingen extra kampanj för att sälja alla 80 biljetterna till *Konserten på Hallwylska museet*. Under de senare åren har herrgårdskonserterna runt om i vår kommun skett i samarbete med Upplands-Bro Musiksällskap. Sedan starten i början av 70-talet hade vi nu kommit fram till det tjugonde arrangemanget. Redan efter andra konserten tvingades vi avstå från att annonsera dessa arrangemang offentligt eftersom deltagarintresset var så stort.

På vanligt sätt var det lokala musiker i Upplands-Bro som spelade för Upplands-Bro-borna, fastän vi denna gång lånade lokal utanför kommunen. Men man kan ändå säga att det finns ett samband mellan Hallwylska palatset och musiklivet hemma hos oss; den första av de tjugo konserterna ägde nämligen rum på Lejondals slott, och bägge byggnaderna ritades av samma arkitekt, Isak Clason på 1890-talet.

Båtfärden till Björkö-Birka samlade behövliga 50 deltagare. Lena Holmquist Olausson från Arkeologiska Forskningslaboratoriet guidade oss, inte bara med en redogörelse för sina nyligen genomförda undersökning utanför Birkas stadsvall; hon gav också en mycket bra översikt över Birka som helhet med tillbakablickar på dess utgrävningshistoria. Såväl denna utfärd som de två bussexkursionerna skedde i samarbete med Arkeologisektionen inom Stockholms läns hembygdsförbund.

Bussturen till Rösaring - Fornsigstuna - Almarästaket hade annonserats offentligt och det var första gången som allmänheten i Upplands-Bro fick möjlighet att delta i dessa intressanta rundturer, som på ca fem timmar ger en helhetsbild av vad Upplands-Bro kan bjuda på när det gäller historia och fornminnen.

Exkursionen med buss till *hålvägar i Uppland och fornborgen vid Draget* blev också fulltecknad. Hålvägar är "urholkade" vägar som uppkommit genom en kombination av nötning av marken och erosion i den ständigt sargade markytan. De stora hålvägarna vid Kalmarsand-Draget-Lillsjön räknas till de största i landet när det gäller antal i förening med djup. Här finns ett 10-tal imponerande djupa hålvägar, de största med 4-5 m djup. Några har aldrig använts av vagnar, de är nämligen helt V-formade; de är också de äldsta. Dessa hålvägar ersattes någon gång på 1600-talet av en ny väg, som i stället drogs upp för några släta berghällar, de s k Hälledagshällarna vid Kalmarsand. När sedan en bättre väg byggdes på 1700-talet lades den delvis rakt över de gamla hålvägarna. Det är mycket märkligt att dessa varit okända för forskningen ända tills Bro hembygdsförening rapporterade dem för Riksantikvarieämbetet för 7-8 år sedan.

Ekonomi - medlemsavgift

UKF:s verksamhet kostar naturligtvis pengar även om själva arbetet bedrivs ideellt. Vi behöver inkomster för tryckning av böcker och tidskriften Kultur & Historia. Vi måste hålla oss med facktidsskrifter och litteratur. Utskicken c:a 5 gånger om året drar stora summor.

Dupliceringskostnader är stora. För att kunna hantera våra allt ökande datormaterial har vi nyligen investerat i en modern dator, med vilken vi hoppas kunna göra intressanta databaser tillgängliga på biblioteken. Nu konstaterar vi att vi behöver en ny skrivare efter fem år, vilket du kanske kan se av detta utskick.

Förutom ett överskott på bokutgivningen har vi anslag på 10000:- från kulturnämnden, visst anslag från studieförbundet Vuxenskolan, inkomster då UKF anlitas för guideturer och föredrag. Inte minst medlemsavgifterna betyder mycket; hittills i år har vi fått in 14625:- den vägen. Vi hoppas att de medlemmar som ännu inte betalt sin årsavgift ställer upp även i år; då kommer vi att vara ett bra stycke över 200 medlemmar.

Stöd vår verksamhet genom att köpa Kultur & Historia och våra böcker på biblioteken eller direkt från UKF. Se priser och postgiro nummer i rutan här nedan.

Turist- och evenemangskalender sommaren 1995

Kultur & Fritidskontoret har gett ut ett programhäfte med *turist- och evenemangstips* för sommaren. Vid Sandhagen i Bro driver *Kulturbojen* vissa dagar ett *promenad- och cykelcafé*. Bl a blir det *vernissage med Tomasz Pydziks* bilder med motiv från Upplands-Bro den 29 juli. Tillsammans med *Stockholms-Näs hembygdsförening* har man anställt en guide, som visar *hembygdsmuseet* vid hembygdsgården i Kungsängen. Du kan delta i en rad utfärder till fots med cykel eller båt. Hämta broschyren på biblioteket.

Övrigt

I nästa nummer hoppas vi kunna meddela en positiv utveckling för det stora *Stäket-projektet*, i vilket Assurs by ingår. Läs mera om det i Kultur & Historia.

Genom medlemskap i UKF kan du hålla dig underrättad om vad som händer på det kulturella området i vår region och i god tid få reda på evenemang som kan intressera dig.

Köp våra böcker och tidningen Kultur & Historia
Böckerna kostar 180:- inbundna + porto 24:-
Kultur & Historis 40:- + porto 11:-
Porto vid köp av 3 eller flerböcker 52:-

Teledonsvarare 582 413 55 eller **postgiro 27 58 94-4**
Medlemskap i UKF 75:-

Vänliga hälsningar

Boje Sandén